

ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 334.021:65.017

І. А. Дернова, Т. М. Боровик
Черкаський державний бізнес-коледж

ПРОБЛЕМИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

<https://doi.org/>

© Дернова І. А., Боровик Т. М., 2022

Важливу роль у розвитку економічних систем провідних країн світу відіграє малий та середній бізнес, який забезпечує близько половини надходжень валового внутрішнього продукту, що свідчить про глобальне значення малого та середнього бізнесу для суспільства загалом. Стаття присвячена комплексному дослідженню малого та середнього бізнесу в Україні. Проведено статистичну оцінку загальних показників діяльності суб'єктів середнього та малого підприємництва у розрізі окремих країн, виділено основні перешкоди для ведення бізнесу в Україні. Проаналізовано наявність ринкових бар'єрів входу та виходу для суб'єктів господарювання України у порівнянні з країнами Європи і Центральної Азії та країнами ОЕСР. З метою аналізу позиціонування України в глобальному просторі проведено дослідження міжнародних рейтингів, які оцінюють соціальну, економічну та політичну сфери в Україні. Розглянуто стан підтримки малого і середнього бізнесу в Україні та країнах ЄС з боку держави. Узагальнено та виділено ключові напрямки активізації малого та середнього бізнесу в умовах економічної кризи, спричиненої світовою пандемією.

Ключові слова: бізнес-середовище, національна економіка, малий бізнес, середній бізнес, підприємництво, економічна криза, світова пандемія, державна підтримка, міжнародні рейтинги, компоненти оцінки малого та середнього бізнесу.

Постановка проблеми

Розвиток малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку національної економіки має стати пріоритетним при реалізації економічної політики. Загальновизнаним є той факт, що малий та середній бізнес – фундамент економіки, який створює близько 60 % ВВП, є вагомим джерелом поповнення бюджету та забезпечує найбільшу кількість робочих місць. Введення низки протиепідемічних заходів, спрямованих на боротьбу з пандемією COVID-19, стали безпрецедентним викликом насамперед для малого та середнього бізнесу не лише в Україні, а й в світі в цілому. Тому важливим є узагальнення практичного досвіду, а також співставлення показників розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та інших європейських країн з метою визначення стратегій, які зададуть вектор розвитку конкурентоспроможності країни та забезпечать прискорене зростання економіки.

Актуальність дослідження

Малий та середній бізнес в Україні завжди існував у складних соціально-економічних умовах та постійно стикається з безліччю проблем, спричинених економічними кризами. На тлі останніх подій, викликаних світовою пандемією, важко передбачити якою буде рецесія і скільки років знадобиться для повного відновлення малого та середнього бізнесу у світі. Тому дослідження діяльності малого та середнього бізнесу України у співставленні з європейськими країнами та визначення критеріїв, які сприятимуть виходу з кризи та позитивно вплинуть на ефективність діяльності МСП є достатньо актуальним.

Формулювання мети та завдань статті

Метою пропонованого дослідження є комплексний порівняльний аналіз українського бізнес-середовища у сфері малого і середнього підприємництва у співставленні з європейськими країнами. Реалізація поставленої мети зумовлює виконання ряду завдань: розкрити економічну сутність малого та середнього бізнесу в притаманних йому функціях; провести порівняльний аналіз вітчизняного бізнес-середовища з кращими європейськими практиками ведення малого та середнього бізнесу та визначити критерії найбільших перешкод для ведення бізнесу в Україні; провести оцінку динаміки розвитку МСП в Україні з урахуванням умов економічної кризи спричинених світовою пандемією; проаналізувати позицію України в глобальних рейтингах, які характеризують сучасний стан розвитку малого та середнього бізнесу в Україні; визначити стратегічні напрямки розвитку малого та середнього бізнесу у структурі національної економіки з урахуванням розвитку світових тенденцій та міжнародного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Малий та середній бізнес виконує низку важливих економічних і соціальних цілей, а саме: розвиток реальної економіки, розширення можливостей працевлаштування, прискорення розвитку науково-технічного потенціалу та сприяння конкуренції. Вагомий внесок у вивчення питань становлення та розвитку малого та середнього бізнесу в Україні зробили такі вітчизняні науковці, як: З. С. Варналій, І. А. Серова, В. Є. Воротін, В. М. Гесць, Є. А. Жаліло. Проблемні питання розвитку малого та середнього бізнесу на сучасному етапі висвітлюють І. Д. Самошкіна, О. П. Славкова, Л. І. Полятикіна, Н. Б. Ярошевич, С. В. Черкасова, Т. В. Калантай, Д. А. Ковалевич, В. С. Загорський, А. В. Ліпенцев, Р. І. Шевченко-Переполюкіна, В. В. Волик, І. Є. Словська, С. Д. Лучик, Н. С. Ситник, К. Пайонк та ін.

Мале підприємництво є одним із найвагоміших структурних елементів розвитку ринкової економіки та важливим фактором забезпечення її конкурентних переваг [1, с. 18], визначає темпи економічного зростання, структуру і якість внутрішнього валового продукту (ВВП) [2, с.83], вирішує, які інновації і яким шляхом використовувати, щоб досягти бажаного результату [3, с. 9]. Наукові пошуки охоплюють різні аспекти функціонування малого бізнесу – від прийняття урядом в умовах економічної кризи заходів у сфері розвитку малого бізнесу, що можуть призвести до поліпшення економічної ситуації [4, с. 148] до вивчення передового досвіду, зокрема, щодо реалізації стратегічних проектів для розвитку малого бізнесу у провідних країнах Європи [5, с. 732]; описують характерні особливості стану та проблем впровадження цифровізації на підприємствах малого і середнього бізнесу [6, с. 290]; вимірюють вплив фіскальних інструментів, що використовуються для стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні стали об'єктом дослідження [7, с. 204]; обґрунтовують заходи щодо необхідності розробки кредитної політики направленої на зміцнення потенціалу та розвиток малого та середнього бізнесу [6, с. 152].

У дослідженнях, які ґрунтуються на комплексному аналізі та об'єктивній оцінці малого підприємництва на сучасному етапі розвитку ділових відносин в Україні, І. Д. Самошкіна та О. П. Славкова стверджують, що розвиток малого бізнесу в Україні є значним, але недостатньо використаним

резервом економічного зростання і його активація є одним із ключових пріоритетів регулювання соціально-економічного розвитку національної економіки [8, с. 229]. Питання підтримки розвитку малого бізнесу в Україні є актуальним, встановлюються нові критерії оцінки його функціонування через призму європейського виміру, привертає увагу дослідників та є важливим завданням уряду.

Виклад основного матеріалу

Мале підприємництво є органічним структурним елементом ринкової економіки, одночасно є метою і інструментом розвитку. Його двоїста роль підтверджена результатами аналізу властивих малим підприємствам функцій. Згідно із З. С. Варналієм, малому бізнесу притаманні такі функції:

- формування конкурентного середовища;
- надання гнучкості ринковій економіці;
- сприяння швидкому розвитку;
- поглинання надлишкової робочої сили під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки;
- створення нових робочих місць;
- пом'якшення соціальної напруги і демократизації ринкових відносин шляхом формування середнього класу в суспільстві [9, с. 60].

Характерними функціями для малого бізнесу за І. А. Сєровою є економічна та соціальна. Основою економічної функції малого бізнесу є його інтегральна роль в ринковій економічній системі. Тоді як соціальна функція – це можливість для широких верств населення реалізувати свої організаторські, підприємницькі і творчі здібності, а також забезпечити себе роботою. Економічна функція проявляється через:

- мобілізацію фінансових і матеріальних ресурсів;
- забезпечення податкових надходжень;
- формування конкурентного середовища;
- підвищення рівня використання місцевих ресурсів;
- насичення ринку споживчими товарами і послугами;
- розвиток інновацій.

На соціальну функцію покладається роль:

- соціального захисту населення;
- забезпечення зайнятості;
- створення робочих місць;
- створення умов для набуття і закріплення професійних навичок;
- зменшення диспропорції в доходах різних соціальних груп;
- ріст доходів, заощаджень, капіталовкладень населення;
- задоволення споживчого попиту населення [10, с. 12].

Крім того, економічна функція малого бізнесу виражається у функціонуванні підприємства і проявляється виходом його товару на ринок, а також в отриманні виручки від продажів і збільшення надходжень до бюджету за рахунок сплати податків і зборів. Малий бізнес сприяє зміцненню економічної незалежності населення і, як наслідок, зростанню платоспроможності попиту, а от соціальну роль малого підприємництва можна оцінити зниженням рівня безробіття, створенням умов для реалізації потенційних можливостей громадян.

Досліджуючи особливості розвитку малого бізнесу в Україні було проведено SWOT-аналіз (рис. 1).

Результати SWOT-аналізу показують, що малі підприємства у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання мають значні переваги та можливості, серед яких гнучкість і здатність зайняти будь-яку ринкову нішу. Проте існує низка слабких місць та реальних загроз для українського малого бізнесу, які нехарактерні для підприємств Європи. Основними факторами та загрозами, що

уповільнюють розвиток малого бізнесу в Україні на етапі його функціонування, є обмежений доступ до зовнішніх фінансових ресурсів, локальність ринків збуту та відсутність належної державної підтримки (особливо у сфері оподаткування). З цього погляду державне регулювання та сприяння малому бізнесу повинні бути спрямовані на нівелювання недоліків його впливу, перетворюючи їх на потенційні можливості [8, с. 232].

<p>СИЛЬНІ СТОРОНИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • автономність; • малий обсяг початкового капіталу; • гнучкість до зовнішніх змін; • розвиток неефективного ринку ніші; • низькі витрати на дослідження. 	<p>МОЖЛИВОСТІ</p> <ul style="list-style-type: none"> • можливість зайняти будь-яку ринкову нішу; • зростання, перехід до великого бізнесу; • забезпечення працівників різного віку групи із зайнятістю можливості.
<p>СЛАБКІ МІСЦЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • залежність від нестабільних економічних та політичних ситуацій в країні; • обмежений доступ до зовнішнього фінансування; • місцевість ринку збуту; • нестабільність прибутку; • недостатнє інформаційне забезпечення; • незахищеність персоналу. 	<p>ЗАГРОЗИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • загроза банкрутства; • труднощі зі стратегічним плануванням; • низька купівельна спроможність споживача; • складність і невідповідність законодавству; • розростання корупції.

Рис. 1. SWOT-аналіз малого бізнесу в Україні

* Джерело: за даними [8, с. 230].

Дослідження у регуляторному середовищі в контексті МСП, проведені програмою міжнародної технічної допомоги «Конкурентоспроможна економіка України» (USAID KEY) визначили критерії найбільших перешкод для ведення бізнесу в Україні (рис. 2).

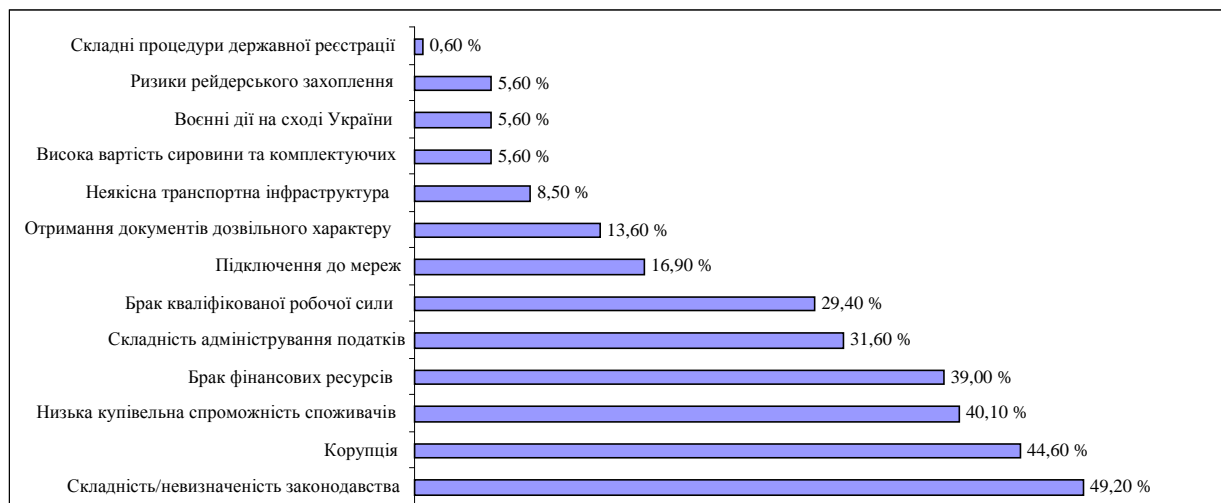

Рис. 2. Перешкоди для ведення бізнесу в Україні

* Джерело: складено авторами за даними [11, с. 15].

Найбільшими перешкодами для ведення малого та середнього бізнесу визнано складність процедури державної реєстрації. За даними рейтингу «Doing Business» Світового банку, Україна посідає 64 місце серед 190 досліджуваних країн та 17 (з 23) місце серед країн регіону Європа і

Центральна Азія. За останній рік покращилися 5 індикаторів з 10, три показники залишилися без змін, а ситуація зі сплатою податків (-1,3), закриття підприємства (-0,3), навіть погіршилася. Найкращі позиції (81,1 бали, 20 місце) Україна посіла у рейтингу за легкістю отримання дозволів на будівництво. Найгірші позиції Україна займає у сфері закриття підприємства (31,4 бали, 146 місце) та за індикатором легкістю підключення до електромереж (62,5 бали, 128 місце).

З метою характеристики основної тенденції розвитку динамічного ряду, що характеризує Україну в рейтингу «Легкості ведення бізнесу» проведено аналітичне вирівнювання на основі лінійної функції. Встановлено, що залежність місця України в вищезазначеному рейтингу від часу описується трендовим рівнянням $y = 162,93 - 9,61 \cdot x$. Параметр регресії $b = -9,61$ свідчить, що в середньому щорічно Україна в рейтингу «Легкості ведення бізнесу» знижується на 9,61 позицій [12, с. 67].

Проаналізуємо наявність ринкових бар'єрів входу та виходу для суб'єктів господарювання України у порівнянні з країнами Європи і Центральної Азії та країнами ОЕСР з високим рівнем доходу (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ринкових бар'єрів входу та виходу, станом на 2020 рік

Індикатор	Україна	Країни Європи та Центральної Азії	Країни ОЕСР з високим рівнем доходу
Кількість реєстраційних процедур	6	5,2	4,9
Тривалість реєстрації, днів	6,5	11,9	9,2
Вартість реєстраційних процедур, % до величини доходу на душу населення	0,5	4,0	3,0
Мінімальний обов'язків статутний капітал, % величини доходу на душу населення	0,0	0,7	7,6
Середня тривалість проходження процедури банкрутства, років	2,9	2,3	1,7
Величина незворотних витрат, % від вартості майна	40,5	13,3	9,3
Коефіцієнт погашення боргу, центів до 1 долара США	9,0	38,5	70,2
Індекс ефективності нормативно-правової бази	8,5	11,2	11,9

* Джерело: складено авторами за даними [13].

Як свідчать зазначені індикатори досить високим є показник незворотних витрат (у відсотках від вартості об'єкта нерухомості), що у 3 рази перевищує показники країни Європи та Центральної Азії і в 4,3 разу – країни ОЕСР. Серед аналізованих країн тривалість проходження процедури банкрутства в Україні є найвищою, 2,9 року проти 1,7 по ОЕСР. Негативним є показник погашення боргу, зазначений показник є у 4,2 разу меншим, ніж у країнах Європи та Центральної Азії і в 7,8 разів – ніж у країнах ОЕСР [12, с. 68].

Дослідниками у сфері малого бізнесу [14] обґрунтовується ідея про те, що успіх малого бізнесу залежить від умов середовища, в якій діють підприємницькі структури та дають характеристику умовам середовища, що визначають ефективність діяльності бізнес-одиниць, (табл. 2). За результатами 2020 р. для країн ЄС-27 прослідковувалися такі тенденції розвитку малого та середнього підприємництва:

- 99,8 % підприємств у сфері нефінансового бізнесу – це малі та середні підприємства;
- 65,0 % зайнятих саме у МСБ;
- 53,0 % доданої вартості, створені малими та середніми підприємствами (крім сфери фінансового бізнесу);

– мікропідприємництво є найпоширенішим типом МСБ в сфері нефінансового бізнесу (93,3 % усіх підприємств), їх внесок у додану вартість становить менше п'ятої частини (18,7 %) загальної доданої вартості та забезпечують роботою менше третини (29,2 %) працівників.

Таблиця 2

Ключові фактори бізнес-середовища, які забезпечують функціонування малого бізнесу

Фактори бізнес-середовища	Характеристика
Економічні	Визначають специфіку використання ресурсів та підприємницької діяльності в економічному середовищі, виходячи з кон'юнктури ринку, рівня економічної свободи, доходів населення, податкової політики, конкурентного середовища тощо
Правові	Розкривають сутність законодавства, у сфері економічних відносин, що регулюють діяльність малого та середнього бізнесу та регулюючий вплив держави через нормативно-правову базу
Соціально-культурні і демографічні	Характеризують специфіку формування потреб споживачів та їх попиту на товари і послуги, а також формування певного виду економічної культури в суспільстві
Технологічні	Визначають тип здійснення виробничого процесу на підприємствах і рівень застосування ними наукових досягнень та інновацій
Природно-географічні	Дають уявлення про особливості природних та географічних умов, які впливають на рівень розвитку підприємницьких структур
Організаційні	Характеризують систему органів державної влади, які регулюють діяльність малого та середнього бізнесу та їх вплив на національну економіку

* Джерело: за даними [14, с. 354].

Пандемія Covid-19 суттєво вплинула на стан МСБ в країнах ЄС-27. Так, багато малих і середніх підприємств зазнали зниження обсягів продажу, мали перебої в постачанні та збільшення кількості прострочених платежів. З метою пом'якшення наслідків впливу пандемії МСБ скористалися державною підтримкою у вигляді програм по виплаті заробітної плати та подоланні проблем із грошовими потоками, скороченні робочого часу і т. д. Серед позитивних наслідків слід відмітити, що багато малих та середніх підприємств почали ширше використовувати цифрові інструменти для продовження роботи та перейшли або збільшили продажі через Інтернет. Загалом, наявні дані свідчать про те, що додана вартість, створена МСБ ЄС-27 у нефінансовій сфері в 2020 році знизилася на 7,6 %, а зайнятість у МСБ ЄС-27 впала на 1,7 %. Вплив пандемії на МСБ суттєво різнився в різних країнах-членах ЄС та у промисловості. Так, до галузей, у яких МСБ найбільше постраждав від пандемії належать «діяльність з розміщення та обслуговування населення» (-37,8 %), «транспортування та зберігання» (-16,1 %), «адміністративні та допоміжні послуги» (-13,3 %) та «обробна промисловість» (-9,8 %). Натомість додана вартість МСБ зросла в «діяльності з нерухомістю» та «інформаційно-комунікаційних» галузях і лише помірно впала у «цифровому» секторі і в «постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонування повітря», в галузі «будівництво» та «професійна, науково-технічна діяльність».

У 2020 році в ЄС-27 знизилася кількість нових реєстрацій бізнесу та стартапів паралельно зі зменшенням обсягів фінансування стартапів. Кількість банкрутств також зменшилася у 2020 році, що відображає вплив різних програм економічної підтримки, що впроваджуються державами-членами, лояльність з боку кредиторів і регуляторів.

У 2020 році в Україні налічувалося понад 1,9 млн суб'єктів малого підприємництва (з них майже 18,2 % – юридичні особи) та близько 18 тис. суб'єктів середнього підприємництва, які забезпечують 60 % ВВП, 7 млн робочих місць та 40 % податкових надходжень. За даними Державної служби статистики України наведемо дані щодо кількості суб'єктів господарювання (юридичних осіб) за розмірами (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, од. у 2010–2020 рр.

Роки	Кількість підприємств, од.	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		од.	Питома вага, % ¹	од.	Питома вага, % ¹	од.	Питома вага, % ¹	од.	Питома вага, % ¹
2010	378810	586	0,2	20983	5,5	357241	94,3	300445	79,3
2011	375695	659	0,2	20753	5,5	354283	94,3	295815	78,7
2012	364935	698	0,2	20189	5,5	344048	94,3	286461	78,5
2013	393327	659	0,2	18859	4,8	373809	95,0	318477	81,0
2014	341001	497	0,1	15906	4,7	324598	95,2	278922	81,8
2015	343440	423	0,1	15203	4,4	327814	95,5	284241	82,8
2016	306369	383	0,1	14832	4,9	291154	95,0	247695	80,8
2017	338256	399	0,1	14937	4,4	322920	95,5	278102	82,2
2018	355877	446	0,1	16057	4,5	339374	95,4	292772	82,3
2019	380597	518	0,1	17751	4,7	362328	95,2	313380	82,3
2020	373822	512	0,1	17602	4,7	355708	95,1	307871	86,5

#у % до загального показника

* Джерело: складено авторами за даними [15, с. 15].

У динаміці бачимо, що частка великих підприємств у структурі незначна, відмічено скорочення кількості суб'єктів господарювання до 512 у 2020 році. Питома вага середніх підприємств становить 5,5–4,7 % від загальної кількості, а найбільшу частку у структурі становлять малі підприємства понад 95 %, вагому частку займають мікропідприємства – 86,5 % у 2020 році, тобто кожне шосте підприємство – мале. Наявність такої кількості мікропідприємств свідчить про більшу гнучкість мікробізнесу до диверсифікації в кризових умовах та в цілому відповідає рівневі розвинутих країн світу. Структура малого бізнесу в цілому відповідає відсотковому співвідношенню сектору малого та середнього підприємництва у країнах ЄС та говорить про його важливість для розвитку національної економіки. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами та видами економічної діяльності наведено на рис. 3.

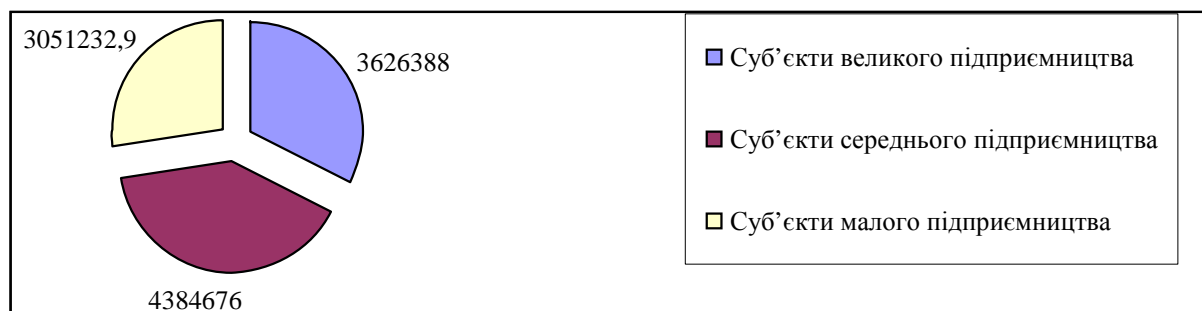

Рис. 3. Обсяг реалізованої продукції підприємствами, млн. грн. у 2020 р.

* Джерело: складено авторами за даними [15, с. 36].

Детальний огляд суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності переконує, що найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) припадає саме на малий та середній бізнес. У 2020 році частка реалізованої продукції малими підприємствами становила 28 %, (середнього – 39 %), а кількість зайнятих працівників 26,8 % та 48,5 % відповідно. Більшість малих та середніх підприємств України працюють у сфері оптової та роздрібно торгівлі (41,8 %) і, таким чином зосереджені в секторах з низькою доданою вартістю. Проте в останні роки спостерігається ріст кількості малих та середніх підприємств, які зосереджені в ІТ-секторі (11,8 % в 2020 році проти 6,9 % у 2016 році).

На рисунку 4 наведено залежність питомої ваги суб'єктів середнього та малого підприємництва у загальних показниках по суб'єктах господарювання, а саме кількість зайнятих працівників та обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг). Дані наведено по окремих країнах за результатами 2019 року.

Просторова модель, побудована на рисунку 4, свідчить про існування залежності між обсягом реалізованої продукції (у % до загальної кількості по суб'єктах господарювання) та кількістю зайнятих (у % до загальної кількості по суб'єктах господарювання). Так, зі зростанням кількості зайнятих на 1 %, обсяг реалізованої продукції МСБ зростає на 0,51 %.

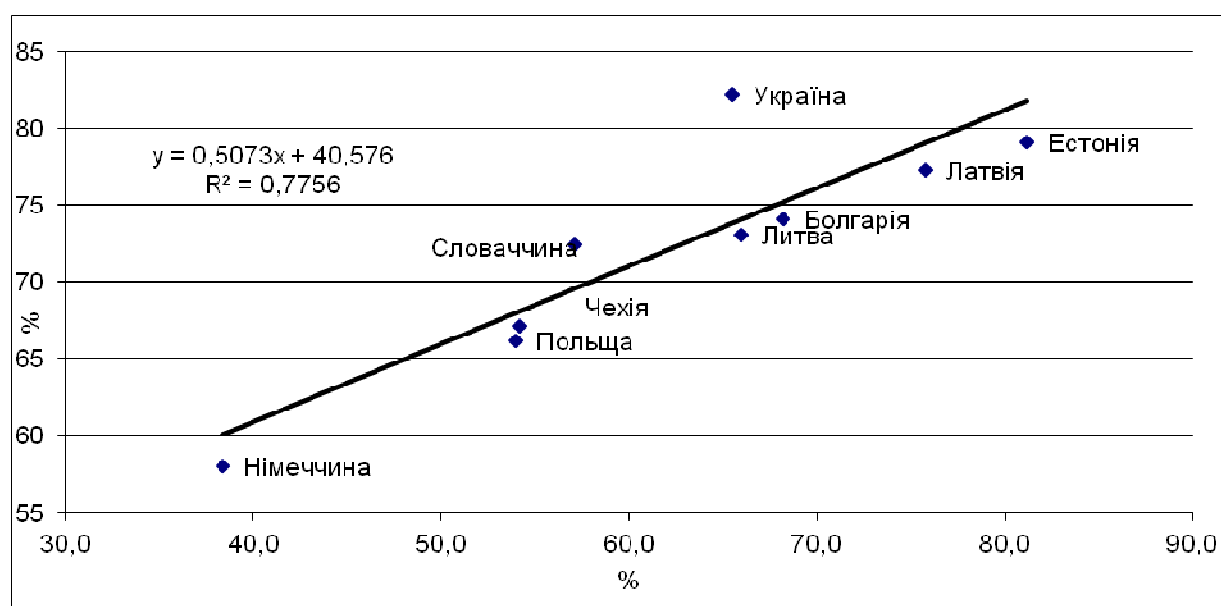

Рис. 4. Просторова модель залежності кількості зайнятих працівників та обсягу реалізованої продукції у загальних показниках по суб'єктах господарювання, %

* Джерело: складено авторами за даними [15, с. 118].

З метою оцінки рівня розвитку та інноваційного поступу МСБ варто аналізувати місце України в міжнародних рейтингах. Так, позиція України у міжнародних рейтингах свідчить про головні проблеми для МСБ: 54 позиція з 64 у Світовому рейтингу конкурентоспроможності; 127 місце з 162 в рейтингу економічної свободи і виявилася єдиною економічно невідільною державою Європи; посідає 65 сходинку зі 190 в глобальному рейтингу за легкістю сплати податків; 117 позиція з 180 в Індексі сприйняття корупції; 45 позиція з 203 у рейтингу глобалізації; 47-ма позиція з 129 у світі рейтинг інновацій; і 64-е місце з 190 у рейтингу ведення бізнесу [5, с. 731]. Поліпшення позицій України в цих рейтингах може сприяти поступальному розвитку та ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва, на яку важко розраховувати за відсутності та/або низької ефективності реалізації державних, регіональних та недержавних програм і заходів для малого підприємництва.

Аналіз економічного контексту тенденцій розвитку бізнес-середовища сектору малого та середнього бізнесу для країн Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Республіка Молдова та Україна) визначається за допомогою Індексу економічної політики у сфері малого та середнього бізнесу, який побудований на 10 принципах Європейського акту про малий бізнес та є унікальним інструментом порівняльного аналізу з передовим досвідом ЄС і міжнародної спільноти. Позиція України та країн Східного партнерства в Індексі політики у сфері малого та середнього бізнесу наведено на рис. 5.

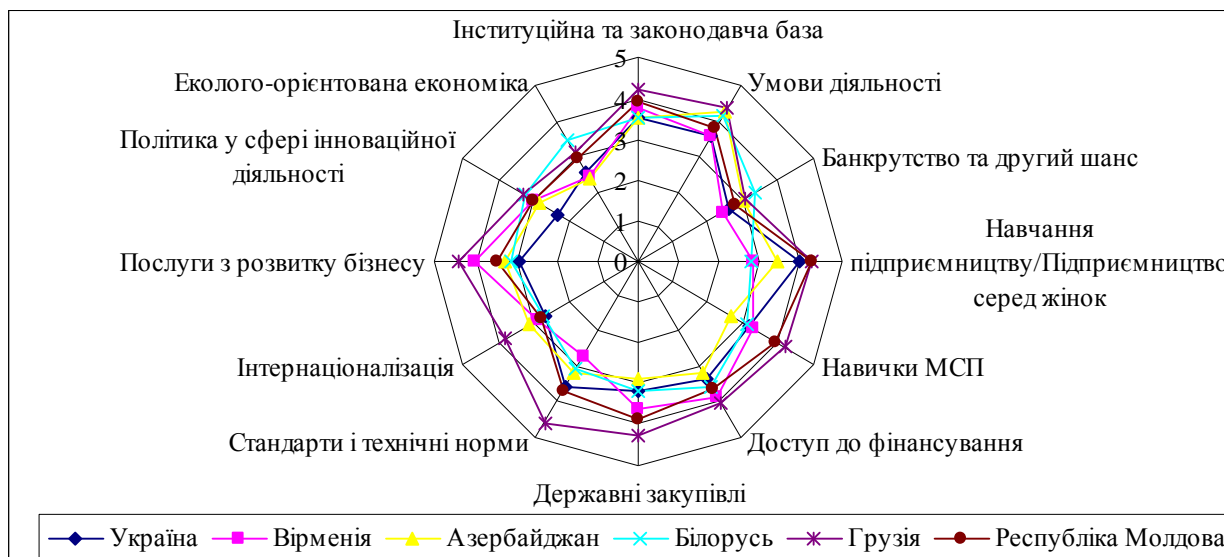

Рис. 5. Позиція України в Індексі політики у сфері МСП у 2020 р.

* Джерело: складено авторами за даними [16].

За останні п'ять років Україна значно покращила свої позиції в Індексі політики у сфері МСП, але за окремими компонентами займає останні позиції в рейтингу. За компонентом «Адаптивне державне управління» загальний бал збільшився за напрямком «Інституційна та законодавча база» до 3,50 бали проти 2,45 бали у 2016 році; та «банкрутство та другий шанс» з 2,05 до 2,56 бали, але «Умови діяльності» за оцінкою експертів дещо погіршилися (3,55 бали проти 3,81 бали). Підвищенню показників сприяли підготовка та прийняття стратегії розвитку МСП та плану заходів, адаптованих до умов України, глибша та ширша дерегуляція з акцентом на МСП. За компонентом «Підприємництво у розвиток людського капіталу» підвищення склало +77 % (3,98 бали проти 2,25) за показником «розвиток підприємливості в процесі навчання і підтримка підприємницької діяльності жінок» та займає третю позицію серед країн-партнерів. Підвищенню позицій у рейтингу за компонентом «Доступ до фінансування» сприяли зміцнення прав кредиторів шляхом надання їм права на вилучення забезпечення; створення онлайн платформи для реєстрації забезпечення; вдосконалення законодавчої бази для венчурних фондів та запровадження системи гарантій для МСП (3,31 бали у рейтингу). Продовження уніфікації законодавства із стандартами ЄС та транспозиція технічних регламентів ЄС до національного законодавства; створення Офісу з просування експорту та Експортно-кредитного агентства; вдосконалення системи державних закупівель шляхом запровадження системи ProZorro вплинуло на покращення позицій у рейтингу за компонентом «Доступ до ринків» 3,17 бали проти 2,17 за показником «державні закупівлі», 2,64 бали проти 1,63 бали за показником «інтернаціоналізація», але є найгіршими серед країн, що порівнюються, відмічається також погіршення показника «стандарти і технічні норми» (3,55 бали проти 4,34 бали у 2016 році). Прийняття Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. та Стратегія розвитку МСП 2020, які передбачають заходи, спрямовані на підвищення рівня екологізації МСП та

розвиток екологічно чистих технологій вплинули на покращення позиції України в рейтингу та досягнення значних успіхів серед країн Східного партнерства. Загалом за період оцінки до 2020 року Україна досягла позиції провідного реформатора про що йдеться у звіті Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [16]. Головним завданням наразі є зберегти встановлений темп прогресу та допомогти розвитку малого та середнього бізнесу навіть в умовах кризи.

Пандемія COVID-19 суттєво змінила світовий порядок денний, викликала масштабну економічну кризу, що безпосередньо торкнулося України. Для розвитку української економіки велике значення у 2020 році мало занурення світової економіки – під впливом коронавірусних обмежень, що істотно ускладнило зовнішні умови економічного розвитку через падіння попиту на багатьох зовнішніх ринках та погіршення умов отримання зовнішнього фінансування (оскільки зовнішньої допомоги потребували багато країн, сильно уражених глобальними кризовими явищами) [17]. З метою нівелювання негативних наслідків для реального сектора економіки протягом 2020 року Урядами європейських країн застосовувався комплекс заходів екстреної соціально-економічної підтримки населення і підприємств. В Італії відбулося збільшення бюджету, спрямованого на реалізацію заходів підтримки економіки, до 25 млрд євро; прийнято декрет щодо підтримки італійської економіки на суму 340 мільярдів євро в якості державних кредитів; виділено 400 млрд євро для підтримки підприємств (200 млрд євро призначені компаніям, що працюють на внутрішньому ринку, і стільки ж для фірм, що спеціалізуються на експорті). Загальна сума підтримки – 750 млрд євро (враховуючи 350 млрд євро виділених на підтримку сімей та населення). Пакет фінансової допомоги Німеччини для пом'якшення наслідків пандемії для економіки склав 750 млрд євро. У Франції для підтримки бізнесу виділено бюджет у 110 млрд євро. Уряд Швейцарії виділив 42 млрд франків на підтримку економіки. Пакет антикризових кредитів (з нульовими процентними ставками) малому бізнесу на 40 млрд франків. Урядом Великої Британії для фінансування заходів екстреного стимулювання економіки в надзвичайній ситуації було виділено 30 млрд фунтів стерлінгів, 23 % якого спрямовані на підтримку бізнесу; кредити для МСП в розмірі 100 млрд фунтів стерлінгів; гарантійний пакет для бізнесу – 330 млрд фунтів стерлінгів; прийнято додаткові заходи підтримки МСП на загальну суму 22 млрд фунтів стерлінгів (зниження ставок та гранти); пакет прямих грошових грантів на суму 750 млн фунтів стерлінгів для благодійних організацій; розширений пакет підтримки інноваційних компаній (виділено 750 млн фунтів стерлінгів для МСП з акцентом на дослідження та розробки).

Загальна сума підтримки економіки США склала близько 3 трильйони доларів (прийнято два пакети заходів зі стимулювання економіки під час пандемії COVID-19: в березні 2020 р. було виділено 1,8 трильйона доларів, у грудні 2020 р. прийнято пакет на 900 млн дол.) [18].

Упродовж 2020 року національна економіка зазнала значного зниження показників господарської діяльності у всіх сферах і галузях та отримала підтримку ЄС для розвитку сільського господарства та малих фермерських господарств в Україні» з обсягом коштів від ЄС до 26 млн євро; підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» склала до 25 млн євро; за програмою «EU4BUSINESS: Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) в Україні» надійшло до 20 млн євро [17, с. 47]. Урядом було виділено 4,7 млрд за карантинними програмами. Також було реалізовано 3 нові програми підтримки бізнесу під час посиленого карантину (допомога ФОПам і працівникам 8 тис. грн, допомога роботодавцям, компенсація ЄСВ) [19]. У 2021 році Урядом було запроваджено систему підтримки бізнесу, яка дозволила максимально зняти фінансове навантаження на підприємців у період карантинних обмежень:

- кредитні канікули;
- податкові преференції;
- підтримка малого і середнього бізнесу;
- підтримка агробізнесу;
- інформаційна підтримка бізнесу.

Мікро-, малі та середні підприємства мали можливість брати участь у програмах, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, отримувати допомогу для розвитку бізнесу як у фінансовій, так і нефінансовій формі [20]. Застосування комплексної системи заходів урядової підтримки спрямованих на стабілізацію та підвищення рівня ділової активності сектору малого та середнього бізнесу дасть поштовх для виходу із економічної кризи та перспективи розвитку конкурентоспроможної національної економіки.

Висновки

Наразі малий та середній бізнес знаходиться у край вразливому становищі. Недосконалість державних механізмів регулювання економічних процесів та чітких методологічних підходів щодо застосування інструментів підтримки бізнесу під негативним впливом COVID-фактору призводить до стагнації бізнесу та спаду ділової активності у секторі малого та середнього підприємництва зокрема. У перспективі, Україна повинна забезпечити сталий розвиток власної інституційної та законодавчої бази для політики у сфері малого та середнього підприємництва, що в майбутньому підвищить рівень конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні.

Перспективи подальших досліджень

Пандемія COVID-19 безумовно ускладнила повсякденну діяльність сектору малого та середнього бізнесу, але з іншого боку дала поштовх до пошуку альтернативних рішень ведення господарської діяльності. Дискусійність багатьох положень та наявність великої кількості невирішених проблем малого та середнього бізнесу зумовлюють необхідність подальшого дослідження урядової політики у сфері малого та середнього бізнесу у європейському вимірі з метою виявлення протиріч.

Список використаних джерел

1. Варналій З. С. Інститути фінансової підтримки малого підприємництва України: сутність, генеза, перспективи. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2008. Вип. 5. С. 14–24.
2. Ситник Н. С., Козак С. І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26. Ч. 1. С. 83–87.
3. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2014. № 12 (637) С. 4–19.
4. Шевченко-Переполюкіна Р. І. Шляхи розвитку малого бізнесу в умовах COVID-19. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 147–151.
5. Паяк К., Волік В., Словська І., Луцик Ю., Циганок Г. Райони малих розвиток бізнесу в Україні в умовах євроінтеграції. *Підприємництво та проблеми сталого розвитку*. 2021. № 8 (4). С. 730–741. [http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.4\(45\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.4(45)) (дата звернення 28.12.2021).
6. Проблеми та перспективи розвитку малого і середнього бізнесу : монографія / за ред. д-ра екон. наук, професора С. Д. Лучик ; Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Чернівці : Технодрук, 2021. 400 с.
7. Yaroshevych N. B., Cherkasova S. V. & Kalaitan T. V. Inconsistencies of small business fiscal stimulation in Ukraine. *Journal of Tax Reform*, 2019. № 5 (3), С. 204–219.
8. Poliatykina L. & Samoshkina I. Priority areas of the small business activation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. № 4(3), С. 228–234.
9. Варналій З. С. Тенденції становлення малого підприємництва в Україні. *Ринкові перетворення*, 2003. № 7, С. 58–64.
10. Серова І. А., Шаповалова В. О. Бізнес-статистика : консп. л-й. Х.: ХНЕУ, 2009. 88 с.
11. Великі проблеми малого бізнесу. Системний звіт. Рада бізнес-омбудсмена. 2021. 64 с. URL: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1271-sistemnij-zv-t-velik-problemi-malogo-b-znesu/> (дата звернення 05.01.2022).

12. Дернова І. А., Боровик Т. М., Руденко А. Ю. Формування конкурентної політики України в умовах глобалізації. Економічна безпека національного енергетичного сектору в умовах глобалізації : кол. моногр. / за заг. ред. О. Л. Гальцової. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Розд. 1. С. 50–71.
13. Doing Business Comparing. Business Regulation in 190 Economies 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/> (дата звернення 10.01.2022).
14. Загорський В. С., Ліпенцев А. В., Юристовська Н. Я., Мазій Н. Г., Акімов О. О. Фінансово-управлінські аспекти розвитку малого підприємництва в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 2019. № 3 (30). С. 351–360.
15. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2020 рік. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2021. 119 с.
16. OECD et. al., SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index, European Union, Brussels/OECD Publishing, Paris, 2020. 526 с. URL: <https://doi.org/10.1787/8b45614b-en> (дата звернення 05.01.2022).
17. Україна 2020–2021: Невиправдані очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки). Центр Разумкова. К. 2021. 304 с.
18. Захист малого і середнього бізнесу під час пандемії: ЄС, Швейцарія, Велика Британія, США, ЄС. Інформаційно-дослідницький центр Верховної Ради України. 2020. 7 с.
19. Рік роботи Уряду: Ключові досягнення Мінекономіки. *Міністерство економіки України*: веб-сайт. URL: <https://me.gov.ua/old/News/Detail?lang=uk-UA&id=33298c64-0dfb-4abd-bc4b-9c09dde10c35&title=RikRobotiUriadu-KliuchoviDosiagnenniaMinekonomiki> (дата звернення 09.01.2022).
20. Підтримка бізнесу. Коронавірус в Україні. *Офіційний інформаційний портал Міністерства охорони здоров'я України*: вебсайт. URL: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu> (дата звернення 08.01.2022).

References

1. Varnalii Z. S. (2008). Instytuty finansovoi pidtrymky maloho pidpriemnytstva Ukrainy: sutnist, geneza, perspektyvy [Institute of small business financial support of Ukraine: essence, genesis, prospects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. Vol. 5, 14–24 (in Ukrainian).
2. Sytnyk, N. S. & Kozak, S. I. (2018). Rol maloho ta serednoho biznesu na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of small and medium business at the present stage of development of Ukraine's economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*/ Vol. 26 (1), 83–87 (in Ukrainian).
3. Heiets V. M. (2014). Instytutsiina obumovlenist innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy [Institutional conditionality of innovation processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*. № 12 (637), 4–19 (in Ukrainian).
4. Shevchenko-Perepolkina R. I. (2020). Shliakhy rozvytku maloho biznesu v umovakh COVID-19. *Infrastruktura rynku*. Vol. 49, 147–151 (in Ukrainian).
5. Pajak, K., Volik, V., Slovskaya, I., Lushchik, Y. & Tsyhanok, H. (2021). Areas of small business development in Ukraine in the conditions of European integration. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(4), 730. Retrieved from: [http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.4\(45\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.4(45)) (accessed 28 December 2021) (in Ukrainian).
6. Luchyk S. D. (Ed.) (2021). Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho i serednoho biznesu [Problems and prospects of small and medium business development]. Chernivtsi : Tekhnodruk (in Ukrainian).
7. Yaroshevykh, N. B., Cherkasova, S. V. & Kalaitan, T. V. (2019). Inconsistencies of small business fiscal stimulation in Ukraine. *Journal of Tax Reform*, 5(3), 204–219.
8. Poliatyukina, L. & Samoshkina, I. (2018). Priority areas of the small business activation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*/ № 4(3), 228–234.
9. Varnalii, Z. S. (2003). Tendentsii stanovlennia maloho pidpriemnytstva v Ukraini. *Rynkovi peretvorennia*, (7), 58–64 (in Ukrainian).
10. Sierova I. A., Shapovalova V. O. (2009). Biznes-statystyka : konspekt leksii [Business statistics: lecture notes]. Kh.: KhNEU (in Ukrainian).
11. Velyki problemy maloho biznesu (2021). Systemnyi zvit. Rada biznes-ombudsmena [Big problems of small business. System report. Business Ombudsman Board]. Retrieved from: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1271-sistemnij-zv-t-velik-problemi-malogo-b-znesu/> (дата (accessed 05 January 2022) (in Ukrainian).

12. Dernova I. A., Borovyk T. M. & Rudenko A. Iu. (2020). Formuvannya konkurentnoi polityky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. [Formation of Ukraine's competition policy in the context of globalization]. O. L. Haltsovf (Ed). *Ekonomichna bezpeka natsionalnoho enerhetychnoho sektoru v umovakh hlobalizatsii* Kherson : Vydavnychi dim «Helvetyka», Rozd. 1, 50–71 (in Ukrainian).
13. Doing Business Comparing. Business Regulation in 190 Economies 2020. Retrieved from: <https://www.doingbusiness.org/> (accessed 10 January 2022).
14. Zahorskyi, V. S., Lipentsev, A. V., Yurystovska, N. Y., Mazii, N. H. & Akimov, O. O. (2019). Financial and administrative aspects of small business development in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3(30), 351–360 (in Ukrainian).
15. State Statistics Service of Ukraine (2021). Diiialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva 2020 rik Statystychnyi zbirnyk [Activity of large, medium, small and micro-entrepreneurship entities. Statistical publication]. K., 119 p. (in Ukrainian).
16. OECD et. al., SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: (2020). Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe, SME Policy Index, European Union, Brussels/OECD Publishing, Paris, 526 c. Retrieved from: <https://doi.org/10.1787/8b45614b-en> (accessed 05 January 2022).
17. Ukraina 2020–2021: Nevypravdani ochikuvannia, neochikuvani vyklyky (analytychni otsinky) (2021) [Ukraine 2020–2021: inflated expectations, unexpected challenges (Assessments)]. Razumkov centre. K., 304 (in Ukrainian).
18. Zakhyst maloho i serednoho biznesu pid chas pandemii: YeS, Shveitsariia, Velyka Brytaniia, SShA, YeS (2020). [Protecting small and medium-sized businesses during a pandemic: EU, Switzerland, UK, US, EU]. *Informatsiino-doslidnytskyi tsentr Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 7 (in Ukrainian).
19. Ministry of Economy of Ukraine (2021). Rik roboty Uriadu: Kliuchovi dosiahnennia Minekonomiky [Year of the Government: Key achievements of the Ministry of Economy]. Retrieved from: <https://me.gov.ua/old/News/Detail?lang=uk-UA&id=33298c64-0dfb-4abd-bc4b-9c09dde10c35&title=RikRobotiUriadu-KliuchoviDosiagnenniaMinekonomiky> (accessed 05 January 2022) (in Ukrainian).
20. Ministry of Health of Ukraine (2021). Pidtrymka biznesu. Koronavirus v Ukraini. [Business support. Coronavirus in Ukraine]. Retrieved from: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu> (accessed 08 January 2022) (in Ukrainian).

I. A. Dernova, T. M. Borovyk
Cherkasy State Business College

THE PROBLEMS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC: THE EUROPEAN DIMENSION

© Dernova I. A., Borovyk T. M., 2022

An important role in the development of economic systems of the world's leading countries is played by small and medium-sized businesses, which are the basis of the economy, create GDP, are a significant source of budget replenishment, provide the largest number of jobs. In the conditions of open economy it is important to compare the national economy with European and world countries, to define strategies that will set the vector of development of a competitive country and ensure accelerated economic growth. The aim of the proposed study is a comprehensive comparative analysis of the Ukrainian business environment in the field of small and medium enterprises in the European context. Modern challenges have made changes and adjustments to the economic development of the world and Ukraine. Therefore, it is important to summarize the practical experience of Ukrainian and world's small and medium-sized businesses during the crisis and identify prospects for further development. This article is devoted to a comprehensive study of small and medium-sized businesses in Ukraine. What was conducted is a statistical assessment of the overall performance of medium and small businesses in terms of individual countries; the criteria for obstacles to doing business in Ukraine were identified. In order to analyze the positioning of Ukraine in the global space, a study of the essential characteristics of ratings and indices that assess the social, economic and political spheres in Ukraine, highlights the current state of small and medium business, identified its place in interstate

comparisons. The key directions of activation of small and medium business in the conditions of economic crisis caused by the world pandemic are generalized and singled out.

The research methods: are comparison, explanation, abstraction, empirical analysis and synthesis, a combined method of similarity and divergence.

Current situation and negative trends in the development of small and medium-sized businesses in Ukraine and institutional constraints on entrepreneurship caused by the economic crisis due to the global pandemic require increased attention to the current problem of business units and use the positive experience of leading European countries. medium business.

In the long run, Ukraine must ensure the sustainable development of its own institutional and legal framework for SME policy, expand deregulation measures and ensure a level playing field for SMEs. In addition, promoting the greening and internationalization of SMEs and providing business development services will help increase the competitiveness of the Ukrainian economy. Prospects for further research lie in the field of comparative analysis of government policy research in the field of small and medium-sized businesses in the European dimension in order to identify contradictions.

Key words: business environment, national economy, small business, medium business, entrepreneurship, economic crisis, global pandemic, state support, international rankings, components of small and medium business evaluation.